

Jerzy RUNGE
Uniwersytet Śląski w Katowicach

SPOŁECZNO-GOSPODARCZE ORAZ PRZESTRZENNE PRZEJAWY SUBURBANIZACJI W WOJEWÓDZTWIE ŚLĄSKIM

SOCIO-ECONOMICAL AND SPATIAL ASPECTS OF SUB-URBANISATION IN THE SILESIA PROVINCE

ABSTRACT: The subject of investigation is the change in dynamics and socio-economical position of cities and rural communes, creating the direct neighbourhood of Katowice and Rybnik conurbations. According to the conception of sub-urbanisation by A. Lisowski and M. Grochowski (2007) we can interpret them in categories of suburbanisation.

Firstly – in the group of five features investigated were located as follows: a) the number of population, which changes can be interpreted in categories of sub-urbanisation phases, b) the number of working in market services, reflecting the basic differentiations of labour market as well as the degree of advancing in the process of economy tertialisation, c) the number of business entities, evidencing the potential of this activity sphere, d) the number of dwellings completed – as one of main measures of living conditions, and in the wider context the index of urbanisation process advancing as well e) the length of canalisation network – as in the previous case we deal here – in narrower case with the degree of the basic infrastructural needs providing, while in the wider – with indirect measure of urbanisation. The increase in the length of canalisation network in the surroundings of individual cities or settlement complexes can point at the direction and intensity of sub-urbanisation process.

Secondly – the thesis of temporal-spatial conformability of socio-economical transformations does not find arguments here. The size of area, different degree of hitherto existing management, features of functional structure are some of basic conditions influencing slightly other directions of transformations in direct neighbourhood of complicated settlement patterns. The situation looks similar in the case of Katowice and Rybnik conurbations. Demographic and economic-infrastructure characteristics show other maxima within the range of changes dynamics. Thus, both of considered settlement patterns should be treated slightly differently, and only in the part similarly to each other. It most of all results from the nearest neighbourhood and simultaneously with permanently advancing process of development of transitional zone between them.

KEY WORDS: the Katowice Voivodship, the Katowice conurbation, the Rybnik conurbation, suburbanization, the Perkal index

Wprowadzenie

Zainteresowania nowymi tendencjami w urbanizacji stają się w ostatnich latach coraz szersze, co wiąże się zwłaszcza z procesami transformacji gospodarczej, modernizacji społecznej czy też globalizacji (Jakóbczyk-Gryszkiewicz 2005; Maik 2005). Jednym z przejawów owych zmian jest zjawisko suburbanizacji, rozumiane najczęściej jako decentralizacja przestrzenna, tj. odśrodkowy kierunek redystrybucji zaludnienia, jak i działalności gospodarczych. Proces ten jest widoczny w trzech obszarach: wewnątrz granic administracyjnych miasta, w obrębie strefy podmiejskiej, a także poza strefą podmiejską, w obszarach zewnętrznych miasta (Lisowski, Grochowski 2007).

Proces suburbanizacji dostrzegalny jest nie tylko w pojedynczych miastach, ale także w złożonych układach osadniczych, a przestrzenno-strukturalne zróżnicowanie charakteru, jak i dynamiki owego procesu może ujawniać się w postaci wyraźnej segmentacji przestrzeni społeczno-gospodarczej. Jednym z interesujących pod tym względem obszarów badawczych jest niewątpliwie województwo śląskie, w jego obrębie zaś konurbacja katowicka i rybnicka. Z jednej strony widoczna jest silna depopulacja centralnej części tego układu (Chorzów, Siemianowice Śląskie, Bytom), z drugiej zaś strony występuje ujemne saldo migracji w miastach konurbacji już od lat osiemdziesiątych XX w. Napływ migracyjny kierował się przede wszystkim w stronę gmin południowej części województwa. „Z uwagi na fakt występowania w woj.[ewództwie] śląskim aż trzech typów zmian przestrzennych odsetka ludności napływowej, tj. wektorowego (powiaty – będziński, bieruńsko-lędziński, częstochowski, lubliniecki, mikołowski, zawierciański, żywiecki), dwubiegunowego (powiaty – cieszyński, gliwicki, kłobucki, myszkowski, tarnogórski), oraz koncentrycznego (powiaty – bielski, pszczyński), [...] dotychczasowe modele faz urbanizacji wydają się być dla rozpatrywanego obszaru niewystarczające” (Runge 2005, s. 199). Tym samym – zgodnie z ujęciem A. Lisowskiego i M. Grochowskiego (2007) – przedmiotem zainteresowania są tutaj gminy miejskie i wiejskie bezpośredniego otoczenia konurbacji katowickiej i rybnickiej, a tendencje przemian społeczno-gospodarczych oraz przestrzennych rozpatrywano w kategoriach procesu suburbanizacji. Celem opracowania jest próba określenia charakteru owych przemian.

Analiza empiryczna

Do badania przyjęto pięć cech, tj. liczbę ludności, pracujących w usługach rynkowych, liczbę podmiotów gospodarczych, liczbę oddanych do użytku mieszkań oraz długość sieci kanalizacyjnej. O ile zmiany w zaludnieniu są bezpośrednim miernikiem suburbanizacji, o tyle pozostałe można uznać za wtórne, pochodne względem pierwszej cechy. Jednocześnie rozpatrywane cechy są kolejno reprezentantami charakterystyk demograficznych, rynku pracy usług, ogółu gospodarki oraz infrastruktury, a zatem powinny w obiektywny sposób odzwierciedlać proces suburbanizacji w bezpośrednim

otoczeniu obu układów osadniczych. Badaniami objęto trzy przekroje czasu, tj. lata 2001, 2004 i 2007, a zatem rzeczywistość nowego podziału administracyjnego. Gminy miejskie i wiejskie bezpośrednio przylegające do konurbacji podzielono z uwzględnieniem kryterium geograficznego. W przypadku konurbacji katowickiej wyróżniono miejscowości:

- północno-zachodniego obrzeża (miasto Kalety, miasto Miasteczko Śląskie oraz gminy: Rudziniec, Świerklaniec, Toszek, Tworóg, Zbrosławice);
- północno-wschodniego obrzeża (gminy: Bobrowniki, Klucze, Łazy, Mierzęcice, Psary oraz miasto i gmina Siewierz i miasto Wojkowice);
- południowo-wschodniego obrzeża (miasto Bieruń, gmina Bojszowy, gmina Bolesław, miasto Bukowno, miasto Chełmek, gmina Chełm Śląski, miasto i gmina Chrzanów, gminy Imielin i Kobiór oraz miasta: Łędziny, Libiąż, Sławków, Trzebinia);
- południowo-zachodniego obrzeża (miasto i gmina Czerwionka-Leszczyny, gmina Gierałtowiec, gmina Ornontowice, miasto Orzesze, gmina Pilchowice, miasto i gmina Sośnicowice, gmina Wryy).

Bardziej złożone jest sąsiedztwo konurbacji rybnickiej. Nieregularny jej kształt powoduje, iż dodatkowo można tutaj wyróżnić gminy usytuowane pomiędzy Wodzisławiem Śląskim, Rybnikiem, Żorami i Jastrzębiem Zdrojem. Są to gminy Marklowice, Świerklany i Mszana. Charakter i skala zmian społeczno-gospodarczych może potwierdzać lub negować procesy ich upodabniania się do czołowych miast tej konurbacji. Ostatecznie wyróżniono tutaj zatem jednostki terytorialne:

- północno-zachodniego obrzeża (gminy: Jejkowice, Gaszowice, Kuźnia Raciborska, Lyski);
- północno-wschodniego obrzeża (miasto i gmina Czerwionka-Leszczyny, miasto Orzesze i gminy Pilchowice, Suszec);
- południowo-wschodniego obrzeża (gminy Pawłowice i Zebrzydowice);
- południowo-zachodniego obrzeża (gminy: Godów, Gorzyce, Kornowac, Krzyżanowice);
- centralne (gminy: Marklowice, Mszana, Świerklany).

Badanie dynamiki zmian

Pierwszym zasadniczym elementem analizy było porównanie dynamiki zmian wybranych cech w odniesieniu do lat 2001–2004, 2004–2007 i 2001–2007 w rozpatrywanych strefach otoczenia konurbacji (rysunki 1 i 2).

W przypadku zmian zaludnienia widoczna jest niewielka przewaga południowego obrzeża konurbacji katowickiej w dynamice tej cechy (rysunek 1, część A). Utrzymywała się ona zarówno w podokresach, jak i w całym analizowanym wieloleciu. Niewielkie przyrosty bądź ubytki zaludnienia były konsekwencją słabnącej dynamiki owej cechy w skali całej Polski jako efektu transformacji ustrojowo-gospodarczej i długookresowych zmian demograficznych. Rozpatrując pojedyncze gminy w bezpośrednim sąsiedztwie konurbacji, za liderów zmian demograficznych należy uznać gminy Wryy

(8,3% wzrostu liczby ludności w latach 2001–2007) i Bojszowy (odpowiednio 7,5%). Rozwój sektora gospodarczego w Tychach od lat osiemdziesiątych XX w. – najpierw FSM, górnictwo węglowe, później utworzenie specjalnej strefy ekonomicznej – stwarzał nie tylko możliwości awansu zawodowego i społecznego poprzez imigrację do Tychów, ale dawał również szansę rozwoju mieszkańcom miejscowości sąsiadujących z tym ośrodkiem miejskim.

Dynamika zatrudnienia w usługach rynkowych była zdecydowanie bardziej zróżnicowana (rysunek 1, B). O ile w latach 2001–2004 największe zmiany w tym względzie wystąpiły w południowo-zachodniej części otoczenia konurbacji katowickiej, o tyle w następnym podokresie najbardziej aktywna w zakresie usług rynkowych okazała się część północno-wschodnia. Warto zauważyć, iż grupa ta tylko o 11,4% wyprzedziła dotychczasowego lidera. Jednak w całym okresie badawczym czołowa pozycja południowo-zachodniej części obrzeża konurbacji nie podlega wątpliwości. W czołówce plasują się tutaj: gminy Gierałtowie (dynamika rzędu 550%), Ornontowice (222,9%) czy też Sośnicowice (130,4%), co związane jest głównie z usługami motoryzacyjnymi, czyli z bliskim sąsiedztwem zakładów Opla w Gliwicach (Wiedermann 2006).

Trzecią rozpatrywaną cechą były podmioty gospodarcze (rysunek 1, C). Z wyjątkiem lat 2004–2007 największą dynamikę zmian liczby podmiotów gospodarczych odnotowano w północno-zachodnim obrzeżu konurbacji katowickiej. Maksima wystąpiły w gminach: Rudziniec (wzrost liczby podmiotów o 38,7%), Sośnicowice (o 35,1%), Toszek (o 22,7%), Zbrosławice (o 18,7%). W dużej mierze są to podmioty będące do-

A		B		C		D		E	
2001-2004		2001-2004		2001-2004		2001-2004		2001-2004	
98,9	100,1	103,5	83,0	255,1	111,5	255,7	223,6	224,3	1683,4
100,1	100,5	144,8	111,0	109,2	108,5	455,2	173,5	128,7	109,0
2004-2007		2004-2007		2004-2007		2004-2007		2004-2007	
99,0	98,9	112,3	152,5	101,5	101,6	101,5	101,0	129,9	118,9
100,6	100,5	141,1	104,4	104,1	102,5	139,2	141,0	1473,8	299,9
2001-2007		2001-2007		2001-2007		2001-2007		2001-2007	
97,9	100,2	111,1	124,0	256,9	113,4	258,9	194,1	280,9	2827,8
101,0	101,0	212,4	114,8	113,8	111,3	599,6	228,7	202,9	307,9

Rys. 1. Dynamika zmian wielkości wybranych cech społeczno-gospodarczych w otoczeniu konurbacji katowickiej w latach 2001–2004, 2004–2007 oraz 2001–2007 (za każdym razem rok wyjściowy = 100%).

A – liczba ludności, B – pracujący w usługach rynkowych, C – liczba podmiotów gospodarczych, D – mieszkania oddane do użytku, E – długość sieci kanalizacyjnej

Źródło: Opracowanie własne.

stawcami różnego rodzaju elementów do podzespołów samochodowych (Wiedermann 2006).

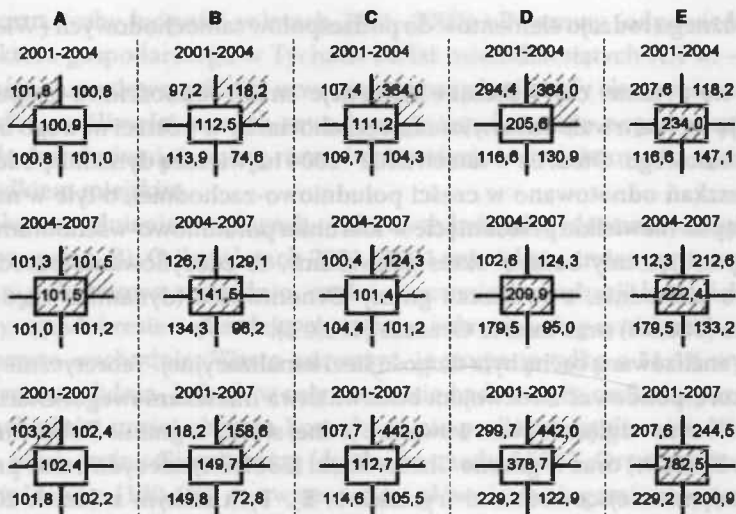
Pojawia się pytanie, czy wskazane tendencje zmian ludnościowo-gospodarczych „przekładają się” na trwałe zmiany osadnicze, chociażby w postaci nowego budownictwa mieszkaniowego. Otóż, ile w latach 2001–2004 największą dynamikę oddanych do użytku mieszkań odnotowano w części południowo-zachodniej, o tyle w następnych latach nastąpiło niewielkie przesunięcie w kierunku południowo-wschodnim (rysunek 1, D). Rozpatrując cały badany okres zauważamy, że zdecydowanie przoduje część południowo-zachodnia, a zwłaszcza gminy Ornontowice (dynamika rzędu 1275%) i Pilchowice (608,3%) oraz miasto Orzesze (475,0%).

Ostatnią analizowaną cechą była długość sieci kanalizacyjnej. Teoretycznie jej wzrost powinien korespondować z rozwojem budownictwa mieszkaniowego. Okazało się, iż skala zmian w tym względzie obserwowana z jednej strony w gminie Bobrowniki (dynamika rzędu 2285,7%) oraz w gminie Chełm Śląski (2381,6%) zdecydowanie przeważała nad pozostałymi miejscowościami (rysunek 1, E). Tym samym w latach 2001–2004 i w całym badanym okresie prym wiodła północno-wschodnia część obrzeża konurbacji. Jedynie w latach 2004–2007 – z racji inwestycji w sieć kanalizacyjną w gminie Pilchowice (dynamika rzędu 437,5%) sytuacja była nieco inna.

Analiza wszystkich pięciu cech dowodzi znaczącego zróżnicowania ich dynamiki, zarówno w czasie, jak i w przestrzeni. Relatywnie najmniejszymi różnicami w tym względzie charakteryzowała się liczba ludności, relatywnie największymi zaś infrastruktura komunalna (kanalizacja). O ile północno-zachodnie i południowo-zachodnie obrzeże konurbacji katowickiej można uznać za swego rodzaju „bieguny” aktywności gospodarczej (odpowiednio zmiany liczby podmiotów gospodarczych oraz pracujący w usługach rynkowych), o tyle „biegun” demograficzny jest zdecydowanie słabiej zarysowany (obrzeże południowo-wschodnie). Ponadto rysują się rozbieżności przestrzenne w lokalizacji budownictwa mieszkaniowego względem infrastruktury komunalnej. Nowe budownictwo ujawniło się przede wszystkim w części południowo-zachodniej, rozwój infrastruktury zaś w części południowo-wschodniej, zwłaszcza w gminach wiejskich o dotychczasowym wieloletnim braku bądź niedostatku sieci kanalizacyjnej, a jednocześnie sporej koncentracji międzywojennego i tuż powojennego budownictwa jednorodzinnego (szamba zamiast kanalizacji). Dokonujące się zmiany społeczno-gospodarcze dały wielu społecznościom lokalnym możliwość inwestycji podnoszących jakość życia mieszkańców.

Biorąc pod uwagę wszystkie rozpatrywane cechy można byłoby uznać, iż model zmian urbanizacyjnych w otoczeniu konurbacji katowickiej ma postać sektorową.

W podobny sposób starano się zanalizować zmiany w otoczeniu konurbacji rybnickiej. I tak, rysunek 2, A przedstawia dynamikę zaludnienia. W porównaniu z otoczeniem konurbacji katowickiej wielkości liczbowe są tu nieco wyższe, ale także słabo zróżnicowane. Z wyjątkiem lat 2004–2007 – z niewielką przewagą nad pozostałymi obszarami – przoduje północno-zachodnia część obrzeża konurbacji rybnickiej (głównie gmina Jejkowice – dynamika rzędu 107,5%).

Rys. 2. Dynamika zmian wielkości wybranych cech społeczno-gospodarczych w otoczeniu konurbacji rybnickiej w latach 2001–2004, 2004–2007 oraz 2001–2007 (za każdym razem rok wyjściowy = 100%).
 A – liczba ludności, B – pracujący w usługach rynkowych, C – liczba podmiotów gospodarczych,
 D – mieszkania oddane do użytku, E – długość sieci kanalizacyjnej

Źródło: Jak w rys. 1.

W przypadku zatrudnionych w usługach rynkowych – także z wyjątkiem lat 2004–2007 – przeważa północno-wschodnia część obrzeża (rysunek 2, B). Największy wzrost zatrudnienia w tej działalności wystąpił w gminie Czerwionka-Leszczyny (dynamika rzędu 229,1%). Z podobnym układem dominacji mamy do czynienia, gdy idzie o liczbę podmiotów gospodarczych, jednak przewaga sektora północno-wschodniego nad pozostałymi jest tu zdecydowanie bardziej widoczna (gmina Pilchowice) – por. rysunek 2, część C.

Budownictwo mieszkaniowe wykazuje największy wzrost w północno-wschodniej oraz centralnej części obrzeża (maksymalnie odpowiednio w gminach Pilchowice i Mszana) – por. rysunek 2, D. Natomiast prymat w zakresie rozwoju sieci kanalizacyjnej należy od 2001 r. zdecydowanie do gmin centralnych, zwłaszcza do gminy Świerklany (dynamika rzędu 782,5%) – por. rysunek 2, część E.

Taki układ różnicowania dynamiki cech zarówno w czasie, jak i w przestrzeni sugeruje:

- po pierwsze – większą stabilność w dominacji określonego sektora w czasie (podmioty gospodarcze, sieć kanalizacyjna);
- po drugie – wyraźną dominację północno-wschodniego obrzeża konurbacji rybnickiej w rozpatrywanym różnicowaniu przestrzennym dynamiki. Dotyczy to pracujących w usługach rynkowych, podmiotów gospodarczych, jak i nowo oddanych mieszkań. Aktywność w tym względzie gminy Pilchowice, miasta i gminy Czerwionka-Leszczyny oraz Orzesza być może należy wiązać z faktem ich usytuowania w strefie

przejściowej pomiędzy konurbacją katowicką a rybnicką. Tym samym stopniowo zacierają się odmienności fizjograficzno-gospodarcze;

- po trzecie – rozwój sieci kanalizacyjnej w gminach Marklowice, Świerklany, Mszana należy rozpatrywać jako jeden z elementów niwelowania różnic infrastrukturalnych w tak specyficznym, wewnętrznym zapleczu miast konurbacji rybnickiej;
- po czwarte – zmiany zaludnienia okazały się elementem najslabiej dyskryminującym przestrzeń gmin otaczających konurbację rybnicką. Maksimum zmian w tym względzie występuje w północno-zachodniej części analizowanego otoczenia.

Pomimo przyjęcia podziału na pięć obszarów otaczających, model zmian ludnościowo-gospodarczych w otoczeniu konurbacji rybnickiej okazał się prostszy. O ile miejscowości północno-wschodnie i centralne rozpatrywanego otoczenia można uznać za najbardziej motoryczne w zakresie gospodarki, budownictwa mieszkaniowego i infrastruktury, o tyle „biegun” zmian ludnościowych jest wyraźnie słabiej widoczny (północno-zachodnia część otoczenia).

Struktura hierarchiczna gmin

Próba uogólnienia powyższych spostrzeżeń było zastosowanie wskaźnika syntetycznego J. Perkala. Pozwoliło to na hierarchiczne uszeregowanie gmin w zakresie zróżnicowania wszystkich 5 cech w poszczególnych przekrojach czasowych, co z kolei umożliwiłoby zbadanie względnej stabilności układu hierarchicznego gmin, z ewentualnym wskazaniem kierunku zmian przestrzennych.

W tabeli 1 zamieszczono maksymalne wielkości wskaźnika syntetycznego J. Perkala dla rozpatrywanych obszarów w trzech przekrojach czasu. W przypadku otoczenia konurbacji katowickiej na czoło wysunęły się południowo-wschodnie fragmenty obrzeża konurbacji (Chrzanów, Trzebinia, Łędziny, Libiąż, Bieruń), jak i południowo-zachodnie (Knurów, Czerwionka-Leszczyny, Orzesze). Z jednej strony pierwszoplanowa pozycja Chrzanowa w kreowaniu sytuacji społeczno-gospodarczej bezpośredniego zaplecza konurbacji katowickiej nie podlega dyskusji, z drugiej strony jednak stopień przewagi nad pozostałymi w hierarchii miejscowościami istotnie się zmniejsza. Jednocześnie zauważalny jest wzrost znaczenia takich miast, jak Bieruń, Orzesze, czy też spadek pozycji Trzebini. Można byłoby zatem mówić o zauważalnym przesuwaniu się rangi społeczno-gospodarczej ze wschodnich krańców otoczenia w kierunku miejscowości zachodnich.

W bezpośrednim otoczeniu konurbacji rybnickiej ranga społeczno-gospodarcza poszczególnych miejscowości jest bardziej stabilna w czasie – wielkości wskaźnika syntetycznego są wyraźnie zbliżone do siebie. Na czele hierarchii utrzymuje się Czerwionka-Leszczyny, zajmująca jednocześnie 4–5 miejsce w hierarchii otoczenia konurbacji katowickiej. Miejscowość ta stanowi zatem swoisty zwornik obu układów osadniczych. Wyraźnie wzrostowe znaczenie w otoczeniu konurbacji rybnickiej posiada gmina Świerklany, stale awansująca w hierarchii od 2001 r. Pod względem terytorialnym najważniejsze znaczenie posiadają miejscowości wschodniego oto-

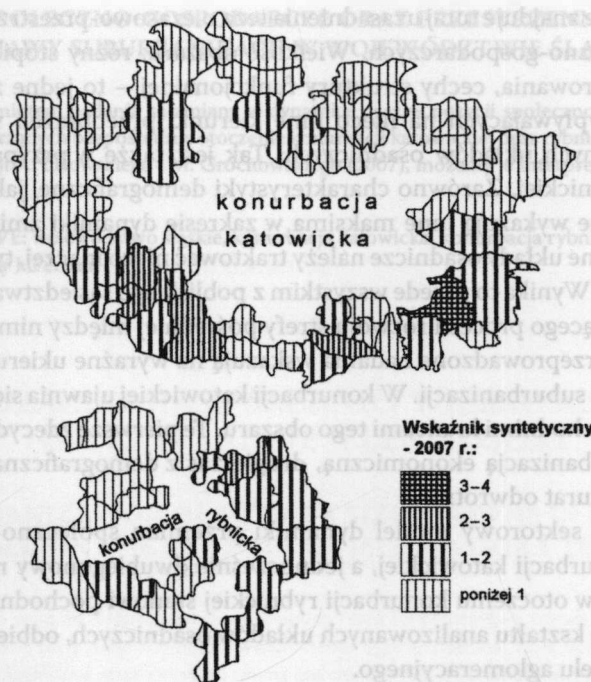
Tabela 1

Maksymalne wielkości wskaźnika syntetycznego J. Perkala
dla otoczenia konurbacji katowickiej i rybnickiej w latach 2001, 2004 i 2007

Wy- szcze- gól- nienie	2001		2004		2007	
	Miasta i gminy wiejskie	Wskaźnik Perkala	Miasta i gminy wiejskie	Wskaźnik Perkala	Miasta i gminy wiejskie	Wskaźnik Perkala
Otoczenie konurbacji katowickiej	Chrzanów m.	5,830	Chrzanów m.	3,871	Chrzanów m.	3,531
	Knurów m.	2,635	Knurów m.	3,705	Knurów m.	2,572
	Trzebinia m.	2,319	Trzebinia m.	2,134	Bieruń m.	2,098
	Czerwionka-Lesz- czyny m.	1,950	Czerwionka-Lesz- czyny m.	2,125	Orzesze m.	2,019
	Lędziny m.	1,779	Bieruń m.	1,934	Czerwionka-Lesz- czyny m.	2,017
	Libiąż m.	1,658	Lędziny m.	1,699	Trzebinia m.	1,947
	Bieruń m.	1,652	Orzesze m.	1,650	Lędziny m.	1,461
	Orzesze m.	1,637	Libiąż m.	1,407	Libiąż m.	1,321
	Bojszowy gm.	1,321	Zbrosławice gm.	1,167	Bojszowy gm.	1,247
	Świerklaniec gm.	1,055	Bukowno m.	1,106	Świerklaniec gm.	1,184
	Zbrosławice gm.	1,034	Świerklaniec gm.	1,028	Zbrosławice gm.	1,180
	Bukowno m.	1,008	Bobrowniki gm.	1,008	Czerwionka-Lesz- czyny gm.	1,098
	...				Bobrowniki gm.	1,095
					Bukowno m.	1,087
				Pilchowice gm.	1,046	
Otoczenie konurbacji rybnickiej	Czerwionka-Lesz- czyny m.	2,328	Czerwionka-Lesz- czyny m.	2,348	Czerwionka-Lesz- czyny m.	2,043
	Pawłowice gm.	2,323	Pawłowice gm.	2,029	Pawłowice gm.	1,925
	Zebrzydowice gm.	2,047	Orzesze m.	1,748	Orzesze m.	1,835
	Orzesze m.	1,934	Zebrzydowice gm.	1,534	Gorzyce gm.	1,564
	Gorzyce gm.	1,619	Gorzyce gm.	1,352	Świerklany gm.	1,371
	Suszec gm.	1,111	Suszec gm.	1,289	Zebrzydowice gm.	1,203
		Świerklany gm.	1,091	Suszec gm.	1,110	
				Czerwionka-Lesz- czyny m.	1,093	

Źródło: Opracowanie własne.

czenia konurbacji rybnickiej. Powyższe stwierdzenia stają się czytelniejsze w świetle rysunku 3. Dominująca pozycja południowo-wschodniego i południowo-zachodniego krańca konurbacji katowickiej, jak i wschodniego otoczenia konurbacji rybnickiej jest tu bardzo widoczna.

Rys. 3. Zróżnicowanie społeczno-gospodarcze otoczenia konurbacji katowickiej i rybnickiej w świetle wybranych cech w 2007 r. – procedurą wskaźnika syntetycznego J. Perkala.

Źródło: Jak w rys. 1.

Podsumowanie

Po pierwsze – pomimo przyjęcia do badania niewielkiego zbioru cech, uzyskane wyniki analizy okazały się interesujące, a zarazem reprezentacyjne dla zróżnicowania społeczno-gospodarczego obszaru. W grupie pięciu cech znajdowały się bowiem: a) liczba ludności, której zmiany można interpretować w kategoriach faz urbanizacji, b) liczba pracujących w usługach rynkowych, odzwierciedlająca zarówno podstawowe zróżnicowanie rynku pracy, jak i stopień zaawansowania procesu tercjalizacji gospodarki, c) liczba podmiotów gospodarczych, wskazująca na potencjał tej sfery działalności, d) liczba mieszkań oddanych do użytku – jako jeden z głównych mierników warunków życia, a zarazem w szerszym kontekście wskaźnik zaawansowania procesu urbanizacji, e) długość sieci kanalizacyjnej – podobnie jak w poprzednim przypadku mamy tu do czynienia w węższym znaczeniu ze stopniem zaspokojenia podstawowych potrzeb infrastrukturalnych, w szerszym zaś z pośrednim miernikiem urbanizacji. Wzrost długości sieci kanalizacyjnej w otoczeniu pojedynczych miast bądź zespołów osadniczych może wskazywać na kierunek oraz intensywność procesu suburbanizacji.

Po drugie – nie znajduje tutaj uzasadnienia teza o czasowo-przestrzennej zgodności przemian społeczno-gospodarczych. Wielkość obszaru, różny stopień dotychczasowego zagospodarowania, cechy struktury funkcjonalnej – to jedne z podstawowych uwarunkowań wpływających na nieco inne kierunki przeobrażeń w bezpośrednim otoczeniu złożonych układów osadniczych. Tak jest także w przypadku konurbacji katowickiej i rybnickiej. Zarówno charakterystyki demograficzne, jak i gospodarczo-infrastrukturalne wykazują inne maksima w zakresie dynamiki zmian. Tym samym obydwaj rozważane układy osadnicze należy traktować nieco inaczej, tylko w części podobnie do siebie. Wynika to przede wszystkim z pobliskiego sąsiedztwa, a jednocześnie ze stale postępującego procesu rozwoju strefy pośredniej między nimi.

Po trzecie – przeprowadzone badania wskazują na wyraźne ukierunkowanie przestrzenne procesu suburbanizacji. W konurbacji katowickiej ujawnia się różnica między zachodnimi a wschodnimi krańcami tego obszaru. Te pierwsze zdecydowanie bardziej związane są z urbanizacją ekonomiczną, drugie zaś z demograficzną. W konurbacji rybnickiej jest akurat odwrotnie.

Po czwarte – sektorowy model dynamiki przemian społeczno-gospodarczych w otoczeniu konurbacji katowickiej, a jednocześnie dwubiegunowy model przeobrażeń owych cech w otoczeniu konurbacji rybnickiej stanowi pochodną wielkości oraz morfologicznego kształtu analizowanych układów osadniczych, odbiegających zdecydowanie od modelu aglomeracyjnego.

Po piąte – zarysowane tutaj jedynie tendencje przemian suburbanizacyjnych wymagają uzupełnienia o pozostałe strefy, tj. analizę przemian wewnątrz granic administracyjnych miast oraz w obrębie strefy podmiejskiej (Lisowski, Grochowski 2007), co pozwoli na całościowe ujęcie problemu. Do tego jednak niezbędne są dalsze wnikliwe badania.

Bibliografia

- Jakóbczyk-Gryszkiewicz J., 2005, *Procesy urbanizacji we współczesnym świecie*, [w:] XVIII Konwersatorium Wiedzy o Mieście. Współczesne procesy urbanizacji i ich skutki, red. I. Jażdżewska, Uniwersytet Łódzki, Łódź, s. 9–24.
- Lisowski A., 2005, *Janusowe oblicze suburbanizacji*, [w:] XVIII Konwersatorium Wiedzy o Mieście. Współczesne procesy urbanizacji i ich skutki, red. I. Jażdżewska, Uniwersytet Łódzki, Łódź, s. 91–100.
- Lisowski A., Grochowski M., 2007, *Procesy suburbanizacji. Uwarunkowania, formy i konsekwencje*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
- Maik W., 2005, *Procesy urbanizacji w dobie globalizacji i społeczeństwa informacyjnego*, [w:] XVIII Konwersatorium Wiedzy o Mieście. Współczesne procesy urbanizacji i ich skutki, red. I. Jażdżewska, Uniwersytet Łódzki, Łódź, s. 25–36.
- Runge J., 2005, *Urbanizacja i jej konsekwencje w regionie katowickim – mity a rzeczywistość*, [w:] XVIII Konwersatorium Wiedzy o Mieście. Współczesne procesy urbanizacji i ich skutki, red. I. Jażdżewska, Uniwersytet Łódzki, Łódź, s. 193–202.
- Wiedermann K., 2006, *Czynniki i skutki rozwoju przemysłu motoryzacyjnego w skali lokalnej i regionalnej na przykładzie województwa śląskiego*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków, praca doktorska, maszynopis

SPOŁECZNO-GOSPODARCZE ORAZ PRZESTRZENNE PRZEJAWY SUBURBANIZACJI W WOJEWÓDZTWIE ŚLĄSKIM

ABSTRAKT: Przedmiotem badania są zmiany w dynamice oraz w pozycji społeczno-gospodarczej miast i gmin wiejskich tworzących bezpośrednie otoczenie konurbacji katowickiej oraz rybnickiej. Zgodnie z koncepcją suburbanizacji A. Lisowskiego i M. Grochowskiego (2007), możemy je interpretować w kategoriach suburbanizacji.

SŁOWA KLUCZOWE: województwo śląskie, konurbacja katowicka, konurbacja rybnicka, suburbanizacja, wskaźnik syntetyczny J. Perkala

SUBURBANIZACJA MIAST ŚREDNIEJ WIELKOŚCI W POLSCE NA PRZYKŁADZIE JELENIĘJ GÓRY

SUBURBANIZATION OF MEDIUM SIZED TOWNS IN POLAND BASED ON THE EXAMPLE OF JELENIA GÓRA TOWN

ABSTRACT: Several years in Poland have been characterized by contrasting trends in population development. Big towns and their neighborhoods, which cross agglomerations, have been playing the role of magnets for people. Small and medium sized towns are characterized by different processes of population development. In this situation the trend of abandoning towns has been observed. This results from such factors as negative birth rate and negative migration balance. The objective of the hereby article is to identify phenomena occurring in population development – called suburbanization – based on the example of Jelenia Góra town and the surrounding townships, included in telewizyjński rural district.

KEY WORDS: urbanization, suburbanization, urban sprawl

Wprowadzenie

Wiek XX po drugiej wojnie światowej przyniósł w Polsce i Europie gwałtowny rozwój ludnościowy, który charakteryzował się wysokim przyrostem naturalnym i nasilonymi procesami urbanizacyjnymi. Polegały one przede wszystkim na migracji ludności ze wsi do miast. Motorem migracji był przede wszystkim rozwijający się przemysł, a później również sektor usług. Spowodowało to koncentrację ludności miejskiej w dużych miastach tworzących aglomeracje, jak również rozwój miast średniej wielkości.

Koniec XX w. zapoczątkował w Polsce nowe zjawiska demograficzne w rozwoju ludnościowym. Odnotowano przede wszystkim zmniejszoną liczbę urodzeń. Większa liczba zgonów spowodowała ujemny przyrost naturalny, zwłaszcza w miastach. Odnotowano również ujemne saldo migracji w większości miast małych i średnich. Współczesny proces urbanizacji jest kształtowany przez różne przeciwnostawne sobie tendencje mające swoje źródło w przemianach społeczno-gospodarczych.